

E-tibbi Kitabxanalar Şəbəkəsinin Yaradılması

Nigar İsmayılova

İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
nigar@iit.ab.az

Xülasə— məqalədə tibbi kitabxanaların yaranması, kitabxanalar şəbəkəsinin yaradılması zamanı meydana çıxan problemlər, dünyada və Azərbaycanda mövcud olan tibbi kitabxanalar haqqında məlumat verilmiş, e-tibbi kitabxanalar şəbəkəsinin yaradılmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər— e-tibbi kitabxanalar; PubMed; e-kitabxanalar şəbəkəsi

I. GİRİŞ

XXI-əsrin istifadəçisinin əsas tələblərindən biri maksimal bütöv informasiyanın minimum vaxt ərzində təqdim olunmasıdır. Hal-hazırda bütün dünyada istifadəçini operativ olaraq analitik kontentə malik informasiya resursları ilə təchiz etməklə informasiya xidmətinin effektivliyini artırmaq məqsədilə kitabxanalar şəbəkəsinin yaradılması tendensiyası hökm sürür. Tibbi kitabxanaların da fiziki və intellektual resurslarını birləşdirməklə birgə fəaliyyət göstərməsi oxucuları daha keyfiyyətli xidmətlə təmin edəcək.

II. TİBBİ KİTABXANALARIN FORMALAŞMASI

Tibbi kolleksiyaların tarixi bizim eradan 2000 il əvvələ kimi uzanır [1]. Mesopotomiya vadisindən tapılmış dünyanın ən qədim tibbi məlumatları öz dövrünün ən inkişaf etmiş və intellektual sivilizasiyalarından olan assuriyalılar və babilərin adı ilə bağlıdır. Assuriya kralının kitabxanasından tapılan tibbi məlumatların və tibbi təcrübələrin detallarının əks olunduğu gil lövhələr hal-hazırda Böyük Britaniya muzeyində saxlanılır. Çoxlu sayda tibbi papiruslar Misirdə həyata keçirilən arxeoloji qazıntılar zamanı aşkarlanmışdır. Dövrünün ən böyük tibb məktəbi olan İsgəndəriyyə tibb məktəbinin kitabxanasında artıq ilk kataloqlaşma işləri həyata keçirilirdi. Daha sonra tibbi mərkəz kimi İsgəndəriyyəni Roma əvəz etdi, Roma kitabxanalarında əsasən yunan və latın əlifbasında olan papiruslar saxlanılırdı. Orta əsrlərdə elm Şərqdə inkişaf etməyə davam edirdi, elmi araşdırmalar, tibbi və fəlsəfi yazılarla zəngin ərəb kitabxanaları qədim yunan elmi ilə Avropa intibahı arasında əlaqə rolunu oynayırdı. İslam dünyasında zəngin ədəbiyyata malik tibbi məktəblər yaradılırdı, Bolonyada, Neapolda, Parisdə mövcud olan erkən tibbi məktəblər də ərəbdilli kitablardan istifadə edirdilər [2]. Avropada tibbi kitabxanalar ilk öncə monastırlarda yaranmağa başladı, bu dövrlərdə tibbi araşdırmalar Hippokrat və Galen kimi alimlərin işlərini qələmə almaq və saxlamaqdan ibarət idi. Kitabxanaların tibbi məktəbləri kifayət qədər informasiya ilə təchiz etmək imkanına malik olmadığı üçün tibb mütəxəssisləri tərəfindən yaradılan kitab klubları tibbi kitabların dövriyyəsinə mühüm rol oynayırdı. Bu cür klublar müxtəlif cəmiyyətlər tərəfindən 18-ci əsrdə ABŞ-da yaradılmağa başladı. 1898-ci ildə Tibbi kitabxanalar Assosiasiyasının qəbul etdiyi qətnamədən sonra isə ictimai kitabxanaların tibbi şöbələri yaradıldı, ilk dəfə

Bostvada, daha sonra isə digər şəhərlərdə ictimai kitabxanalar öz kolleksiyalarına tibbi ədəbiyyatı daxil etməyə başladılar [3]. İnformasiya texnologiyalarının geniş inkişaf etdiyi müasir dövrdə isə tibbi kitabxanalar kompüterlər vasitəsilə idarəetmə, indeksləşmə və kataloqlaşma, həmçinin şəbəkə xidmətlərindən yararlanma imkanına malikdirlər.

III. KİTABXANALAR ŞƏBƏKƏSİNİN YARADILMASI

Dünya kitabxana cəmiyyətinin təcrübəsindən görünür ki, müxtəlif kitabxanaların bir layihədə birləşdirilməsi informasiya resurslarından daha geniş istifadə imkanı yaratmaqla yanaşı, həm də ənənəvi kitabxana proseslərində xərcləri azaldır. Öncədən müstəqil fəaliyyət göstərmiş kitabxanaların birləşməsi zamanı müəyyən təşkilati, texnoloji və psixoloji problemlər meydana çıxır [4]:

- Korporativ sistemin təşkilatı, metodiki və texnoloji dəstəyini öz üzərinə götürə bilən, kifayət qədər elmi-texniki potensiala malik lider kitabxananın olması;
- İdarəetmənin optimal təşkilinin iyerarxik strukturu. Bu strukturun mürəkkəbliyi, əlaqələrin və qarşılıqlı öhdəliklərin xarakterinə uyğun reqlament sənədləri ilə təyin olunur. Bu zaman ən başlıca problem məqsəd və məsələlərin qoyuluşu, funksiyaların dəqiq paylanması və reqlamentin gözlənilməsidir;
- Şəbəkə üzvlərinin yalnız “almaq” deyil, həm də “ələvə edə bilmək” bacarığı. Kitabxananın şəbəkəyə qoşulması onun əldə edəcəyi üstünlükləri və öz üzərinə götürəcəyi öhdəlikləri bilərək könüllü surətdə həyata keçirilməlidir;
- Personalın təkmilləşdirilməsi sistemi. Birgə fəaliyyət sıx professional əlaqələrin olması zərurətini yaradır. Korporasiyanın vahid sisteminin effektiv funksionallaşdırılması üçün aparıcı əməkdaşların əsas hissəsi öz gündəlik öhdəliklərindən əlavə funksiyaları da yerinə yetirməlidir.

IV. E-TİBBİ KİTABXANA ŞƏBƏKƏLƏRİ

İstifadəçilərə tibbi informasiyanın sürətli çatdırılması məqsədilə ABŞ-da müxtəlif kitabxanaların əməkdaşlığı ilə Tibbi Kitabxanaların Milli şəbəkəsi (ing. *National Network of Libraries of Medicine*), Milli Tibbi Kitabxana (ing. *National Library of Medicine – NLM*) və digər tibbi kitabxanalar yaradıldı [5]. Uzun müddətdir ki, ABŞ tibbi kitabxanaları NLM tərəfindən yaradılmış tibbi informasiya resurslarının konseptual təsvirlərindən istifadə edirlər. Index Medicine, NLM kataloqları, Tibbi Mövzu Başlıqları (ing. *Medical Subject*

Headings) və MedLARS kimi bazalar çap olunmuş tibbi informasiyanın qeydə alınması zamanı istifadə olunur. NLM-in Unifikasiya olunmuş Tibbi Dil Sistemi (ing. *Unified Medical Language System*) layihəsi istifadəçilər və maşınla oxunan informasiya arasında əlaqələri formalaşdıran bir layihədir.

Bu modul 3 bilik sisteminin kombinasiyasından ibarətdir (Metatezaurus, Semantik Şəbəkə və İnformasiya Resursları Xəritəsi). Sistemin malik olduğu intellektual interfeys proqramları isə istifadəçilərə öz tədqiqatlarında istifadə edə biləcəkləri informasiyanı tapmaq imkanı verir.

Hal-hazırda dünyada tibbi ədəbiyyatın sinonimi kimi işlədilən Pubmed bazası da NLM tərəfindən yaradılmışdır. Müxtəlif kriteriyalara görə axtarış imkanlarına malik PubMed bazasında mərkəzləşdirilmiş axtarış sistemi mövcuddur, MEDLINE bazasının pulsuz versiyası olması isə daha geniş istifadə imkanı yaradır [6].

Rusiyada Seçenov adına I Moskva Dövlət Tibb Univeristetinin Mərkəzi Elmi Tibbi Kitabxanasının fondu əsasında Federal Elektron Tibbi Kitabxana, həmçinin müxtəlif tibbi kitabxanaların əməkdaşlığı ilə “Rusiya Tibbi”, “MedArt” kimi bibliografik bazalar yaradılmışdır. Ukraynada operativ informasiya xidmətinin təşkili məqsədilə 2004-cü ildə 3 tibbi profilli kitabxananın birgə fəaliyyəti nəticəsində e-tibbi kitabxanalar şəbəkəsi formalaşdırılmışdır. Azərbaycanda da Azərbaycan Tibb Universiteti, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi, Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirilmə İnstitutu və digər təşkilatların kitabxanaları əsasında elektron kitabxanalar yaradılmışdır.

NƏTİCƏ

İnformasiyanın sürətlə artdığı bir dövrdə kitabxanaların müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərməsi vaxt itkisi, həm də maliyyə sərfiyyatı baxımından məqsədəuyğun deyil. Buna görə də ölkəmizdə mövcud olan tibbi kitabxanaların bir-biri ilə, həm də beynəlxalq səviyyədə digər ölkələrin e-tibbi kitabxanaları ilə əməkdaşlıq etməsi istifadəçilərə operativ xidməti təmin edəcəkdir. Həmçinin müxtəlif kitabxanaların kolleksiyalarının formalaşdırılması, rəqəmsallaşdırılması və idarə olunması işlərinin birgə həyata keçirilməsi və kitabxana bazalarının vahid mərkəzdə birləşdirilməsi kadr və zaman itkisinin qarşısını almaqla yanaşı, həm də iqtisadi baxımdan çox önəmlidir.

ƏDƏBİYYAT

- [1] K. P. Birchette, “The History of Medical Libraries from 2000 B.C. to 1900 A.D”, Bull Med Libr Assoc. 1973 Jul; 61(3): pp. 302–308
- [2] J. D. Elmer, “A History of Libraries in the Western World”. New York, Scarecrow Press. 418 p., 1965.
- [3] W. Marjorie, “Medical collections in public libraries of U.S.: a brief historical study”, Bull. Med. Libr. Assoc. 56: pp. 1-14, Jan. 1968.
- [4] Т. Павленко, «Модель корпоративного проекта по формированию сводного электронного каталога: из опыта медицинских библиотек Украины». Библиотечный форум України. № 1, С. 21-26, 2010.
- [5] www.nlm.nih.gov/
- [6] D. A. Lindberg, "Internet access to the National Library of Medicine", Eff Clin Pract 3 (5): pp. 256–60.